

ФІНАНСИ ГАЛУЗІ ТА ПІДПРИЄМСТВА

УДК 336.225:336.773

Вишневецький В.П., Попов С.М.

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Досліджено раціональні підстави застосування фіскального і регулюючого підходу до оподаткування комерційних банків і обґрунтовано особливе значення регулюючої функції податків. Аргументовано, що основним принципом, який може бути використаний в даному випадку, є неокласичний принцип платоспроможності, а основними видами податків – податок на прибуток підприємств і податок на процентні доходи громадян

The rational grounds of application of fiscal and regulative approach to taxation of commercial banks are explored, and the special role of regulative approach is grounded. Argued that the basic principle which can be used in this case there is the classic principle of ability-to-pay, and basic types of taxes – is the corporate income tax and the tax on the interest income of individuals.

Проблеми обґрунтування принципів оподаткування комерційних банків відносяться у фінансовій науці до найбільш складних. Спектр представлених з цього питання точок зору дуже широкий – від позиції, заснованої на теорії оптимального оподаткування, згідно якої комерційні банки в умовах досконалої конкуренції взагалі не повинні платити податків, або принаймні, що на практиці вони надмірно обтяжені фіскальними зобов'язаннями [1, 2, 3], до заснованого переважно на інституційних аргументах твердження, що комерційні банки зобов'язані вносити на суспільні потреби суттєво більше, ніж нині (наприклад, за підвищеними, порівняно з підприємствами реального сектора економіки, ставкам податку на прибуток – як це було на початку 90-х років в Україні і Російській Федерації) [4]. Остання з наведених точок зору характерна перш за все для колишніх соціалістичних країн, де в умовах перших років ринкових перетворень фінансові посередники змогли зміцнити свої конкурентні позиції на фоні обвального падіння обсягів виробництва і різкого зниження фінансової стійкості підприємств реального сектора економіки.

У зв'язку з цим доцільно звернутися до розгляду проблем податкового регулювання діяльності комерційних банків з урахуванням тих аспектів, які виникають в специфічних інституційних умовах, що супроводжують процеси економічної трансформації господарства.

У змішаній економіці, заснованій на ринковому координаційному механізмі, податки виконують дві основні функції:

- фіскальну – формування доходів, необхідних для фінансування суспільних товарів та вирішення інших задач, поставлених громадянами перед суспільними органами влади;
- регулюючу – вплив на поведінку господарських агентів з метою корегування ринкових провалів (market failures) шляхом свідомого втручання у господарські процеси, обумовленого необхідністю вирішення деяких специфічних задач (наприклад, забезпечення національної безпеки).

Вважається також, що ці ж функції податки виконують в умовах ринкової трансформації господарства, оскільки, не зважаючи на наявні відмінності економічного і інституційного середовища України, кінцева мета податково-бюджетної політики кожної демократичної держави полягає у фінансовому забезпеченні природних прав громадян, гарантованих на конституційному рівні [5].

На практиці вказані функції податків реалізуються з урахуванням специфіки суб'єктів фіскальних відносин, у даному випадку – комерційних банків.

Перша з таких особливостей – функціональна. Обумовлена вона тим, що комерційні банки – це не звичні підприємства, а фінансові посередники між суб'єктами господарювання реального сектора економіки і кінцевими інвесторами (фізичними і юридичними особами). Вони акумулюють їх вільні кошти з метою проведення активних операцій, що передбачають, у кінцевому рахунку, продуктивне використання залучених ресурсів.

Одне з головних завдань фінансового посередника – зниження витрат функціонування ринкового господарства. Подібно тому, як використання грошей, що є інструментом обслуговування ринкових трансакцій, може бути економічно вигіднішим за прямий товарообмін (бартер) [6, с. 78–82], так і забезпечення розширеного відтворення підприємств реального сектору економіки через фінансових посередників може бути ефективнішим за пряме його фінансування або самофінансування (принаймні в умовах недосконалої конкуренції), що підтверджується у тому числі і статистичними даними. Наприклад, у США за деякими оцінками фінансування через фінансових посередників покриває більше 95% потреб бізнесу [9, с. 182].

І хоча така роль фінансових посередників заперечується у рамках окремих класичних і некласичних концепцій (гіпотеза Д. Рікардо, модель економічної рівноваги Эрроу-Дебре, теорема Модільяні-Міллера [7, с. 22–26; 8]), вона отримала широке визнання спеціалістів.

З одного боку, якщо характеризувати інституційні аспекти проблеми, то звичайно вважається, що банки знижують трансакційні витрати функціонування господарської системи, оскільки вони мають особливі стимули і належні технічні можливості збирання інформації з використанням сучасних технологій і накопиченого досвіду, а також ефективного відбору і моніторингу позичальників. В результаті зменшується ступінь асиметрії інформації між кредиторами і позичальниками і усуваються окремі недоліки функціонування цінового механізму [9, с. 182].

З іншого боку, це пов'язано з тим, що комерційні банки реалізують капіталотворчу функцію – формують новий додатковий капітал для суспільства, який не може бути отриманий, якщо підприємці діятимуть самостійно. В термінах неокласичної теорії, вони виконують корисні функції трансформації активів: кількісної (перетворення невеликих за розміром депозитів численних вкладників у великі суми для кредитування інвестиційних проектів), якісної (зниження ризиків інвестування шляхом емісії власних зобов'язань та/або укладення депозитних договорів за рахунок диверсифікації портфеля активів і контролю за поведінкою дебіторів) і часової (перетворення відносно короткострокових депозитів вкладників у кредити з тривалішими термінами повернення і компенсацією додаткових ризиків за допомогою спеціальних фінансових інструментів – міжбанківських кредитів, свопів, ф'ючерсів, тощо) [7, с. 17].

З урахуванням вказаного, в нормальних інституційних умовах змішаної економіки комерційні банки діють як мультиплікатори ліквідності (хоча, за певних обставин, можуть також діяти як механізм її вилучення). У разі високої швидкості обороту грошей і недостатнього кредитування реального сектору, як це мало місце в перші роки незалежності України, фінансові посередники виступають у ролі "насосу", що перекачує ресурси з виробничої у спекулятивну сферу.

У зв'язку з цим стає очевидним, що оподаткування комерційних банків повинне бути перш за все регулюючим, а не фіскальним: за інших рівних умов (приймаючи рівними граничні корисності приватних і суспільних товарів) вигоди від приросту доходів бюджету у результаті підвищеного оподаткування комерційних банків, будуть явно меншими додаткових економічних вигод від нормальної пропозиції ліквідності. Цей висновок тим більш актуальний для умов транзитивної економіки, в якій недостатня пропозиція грошей впродовж ряду років була однією із складних перешкод на шляху стійкого зростання ВВП: рівень грошового мультиплікатора в Україні довгі роки залишався найнижчим серед сусідніх країн [10, с. 297].

Друга особливість комерційних банків як суб'єктів фіскальних відносин – адміністративно-технічна. Вона проявляється у тому, що банки є зручним, з позицій податкового адміністрування, об'єктом оподаткування, оскільки:

- їх набагато менше у порівнянні із загальною кількістю суб'єктів господарювання, і тим більше платників податків – фізичних осіб; крім того, у зв'язку із специфікою своєї діяльності, банки завжди на виду (можна легко встановити місце їх розташування);

- звітність, що використовується з метою оподаткування, в кредитних установах, як правило, добре організована і підтверджується висококваліфікованими незалежними аудиторами; при цьому комерційні банки зобов'язані вести облік за міжнародними стандартами. В Україні кредитні організації перейшли на них раніше, ніж підприємства реального сектору, що можна вважати закономірним: "... оскільки комерційні банки є посередниками всіх інших секторів у здійсненні операцій на внутрішніх і зовнішніх ринках, це означає, що вони повинні бути першими об'єктами облікової реформи" [11];

- при стабільних ставках податків банки та інші фінансові посередники, діяльність яких побудована на номінальних фінансових контрактах (тобто складених, виходячи з рівня фактичних цін на момент угоди) легко підпадають під інфляційний податок; при цьому "... ефективна ставка деяких звичайно використовуваних у фінансовому секторі податків, як, наприклад, податки на валові відсотки, одержані банками, або неприбуткові резервні вимоги, зростає майже пропорційно нормі інфляції. І у разі обмеження номінальної процентної ставки ефективна ставка податку зростає більшою мірою, чим норма інфляції" [12, с. 17];

- по відношенню до них можна використовувати нетрадиційні (латентні) форми оподаткування у формі вимог з обов'язкового резервування, встановлення обмежень щодо верхнього рівня відсоткових ставок і маржі, адміністративного примусу, щодо кредитування особливих об'єктів або проектів, тощо.

У зв'язку з цим слід відзначити, що у фінансовій теорії встановлення вимог до формування обов'язкових резервів однозначно визнається однією з форм оподаткування. З цієї причини банки змушені тримати більше депозитів у формі безпроцентних активів, що скорочує середню віддачу портфеля і підвищує їх попит на грошову базу. Тому резервні вимоги діють як інфляційний податок. Більш того, можна показати, що при певних допущеннях вони еквівалентні пропорційному податку на депозити плюс продаж на відкритому ринку урядових зобов'язань на суму, еквівалентну обсягу ресурсів, відвернутих такими вимогами [13, с. 352].

Це з одного боку. А з іншого боку діяльність фінансових посередників відрізняється високою еластичністю, так що податки, особливо за високими ставками, можуть бути відносно легко перекладені на споживачів послуг та/або постачальників ресурсів. Крім того, особливості фінансових операцій такі, що є зручні технічні можливості приховувати фактичні доходи як самих банків, так і їх клієнтів від оподаткування. Як свідчать результати спеціально виконаних досліджень, через свою специфіку окремі комерційні банки в Україні стоять (або, принаймні, стояли) на чолі структур, що спеціалізуються на виведенні фінансових потоків з-під фіскального пресу [14].

Нарешті, слід враховувати, що база обкладення комерційних банків традиційними загальнодержавними податками об'єктивно "розмивається" внаслідок появи нових і складних для податкового адміністрування фінансових інструментів, обумовлених науково-технічними та інформаційними інноваціями, процесами інтернаціоналізації економіки і глобалізації [15, с. 19–21].

Тим не менше, в цілому, з урахуванням вказаних обставин, адміністративно-технічна особливість комерційних банків, на відміну від функціональної, скоріше свідчить на користь застосування фіскального підходу до їх оподаткування. Адже, за інших рівних умов, реальна віддача для бюджету на кожен гривню витрачених органами влади коштів у даному випадку може бути вищою, ніж при оподаткуванні підприємств і громадян. А отже, уряд має раціональні підстави для використання наявних можливостей з метою збільшення видобування суспільних громадських доходів.

Таким чином, однозначної відповіді на питання про співвідношення фіскальної і регулюючої функцій в оподаткуванні комерційних банків не існує і на практиці, як і в багатьох інших випадках функціонування системи суспільних фінансів, доводиться шукати сферу прагматичних компромісів, приймаючи до уваги, зокрема, відносну інтенсивність потреб у фінансуванні суспільних товарів, з одного боку, і підвищення кількості і якості ліквідних фінансових інструментів обслуговування господарських операцій, що надаються банками і знижують сукупні трансакційні витрати – з іншого. Концептуальне значення в даному випадку має тільки та обставина, що регулюючі аспекти оподаткування фінансових посередників у зв'язку з їх особливою роллю у господарських процесах, мають явно більше значення, чим для звичайних підприємств реального сектору економіки.

Що ж стосується проблем вибору конкретних напрямів податкової політики відносно фінансових посередників, то багато що у даному випадку залежить від того, які принципи реалізує податкова система.

У сучасній фінансовій теорії можна виділити два підходи до обґрунтування принципів оподаткування [1, с. 46].

Перший – заснований на положеннях теорії оптимального оподаткування, однією з головних вимог якої є мінімізація надмірного податкового тягаря (*excess burden*) і обумовлених цим втрат добробуту. У рамках цього підходу головним принципом є податкова нейтральність – тобто податки повинні чинити мінімальний вплив на економічні рішення господарських агентів на конкурентних ринках. "Ідеальна податкова система – відзначають Р. Fogarasi and D. Lange, – повинна бути наскільки це можливо нейтральною по відношенню до рішень бізнесу. Доходи з усіх джерел повинні оподатковуватися однаково; інакше ресурси розміщуватимуться в такі види діяльності, які підпадають під нижчі податки" [16, с. 98].

Інший підхід, сформований в традиціях неокласичної фінансової теорії, висуває як ключові, відомі ще з часів А. Сміта, принципи вигоди (відповідність сплачених податків вигодам, одержаним від використання створених за їх рахунок товарів – *benefit principle*) і платоспроможності (стягнення податків відповідно до здатності платників нести податковий тягар – *ability-to-pay principle*).

У відповідності з теорією оптимального оподаткування проміжні товари і послуги не повинні оподатковуватися, оскільки це призводить до порушення ринкової рівноваги і збільшення надмірного податкового тягаря, і тому така теорія "... не залишає можливості для оподаткування проміжних товарів" [17, с. 76]. Це означає, що оподаткування доходів на капітал, у тому числі відсоткових доходів кредитних організацій, є надмірним. Отже, виходячи з цих позицій можна вважати, що виступаючи платником типових для більшості

європейських країн податків (зокрема на прибуток підприємств), комерційні банки є фіскально переобтяженими (over-taxed).

У зв'язку з цим, однак, закономірно виникає питання про адекватність вихідних передумов теорії оптимального оподаткування в контексті можливостей практичного використання її висновків. Якщо прийняти до уваги більш широкий спектр чинників (перш за все інституційних), які визначають функціонування податково-бюджетної системи, і зняти обмеження, що явно або неявно покладені в основу математичних моделей фіскальних відносин, то отримані на їх основі результати можуть бути поставлені під сумнів. Як справедливо відзначає М. Wasylenko [18, с. 7–8], моделі оптимального оподаткування є дуже складними і засновані на передумовах, що не завжди підтверджуються фактичними даними, або ж їх важко визнати достатньо реалістичними. Зокрема такі моделі припускають, що відомі не тільки цінові еластичності попиту на всі дані товари, але також і ціна вільного часу, що можна передбачити, якою буде еластичність попиту у разі переходу на оптимальні податки і т.п. При цьому, окрім критики, заснованої на аналізі іманентних недоліків оптимальних податків, важливе значення мають міркування, пов'язані з необхідністю вирішення таких соціально-економічних задач, як використання податків на доходи від капіталу з метою впливу на загальний рівень заощаджень і перерозподіл доходів. З позицій витрат адміністрування важливо також враховувати ту обставину, що звільнення від оподаткування окремо взятого виду доходів (в даному випадку – на капітал) відчиняє податкові лазівки (loopholes), через які фактичні прибутки високооплачуваних верств населення виводитимуться за межі досяжності фіскальної системи. Принаймні на практиці, податки на капітал повсюдно є одним з визнаних елементів податкових систем багатьох країн, зокрема розвинених.

З цієї причини більш прикладне значення мають принципи неокласичної теорії. При цьому, що стосується принципу вигоди, то звичайно фахівці відзначають відносно вузьку сферу його застосування, обмежену тими небагатьма випадками, коли можна достовірно встановити залежність між реально одержаними вигодами від споживання суспільних товарів і сумами сплачених для їх фінансування податків (відомий приклад такого роду – податок на моторне паливо, який в цілому відповідає розмірам вигод, які одержують автомобілісти від користування суспільними шляхами). Проте, стосовно податків, що стягуються з комерційних банків, такий зв'язок прослідкувати важко, якщо взагалі можливо. Принцип платоспроможності є більш поширеним. Йому в цілому відповідають прибуткові податки з підприємств і громадян (коли платоспроможність вимірюється розмірами одержаних доходів), а також ПДВ (коли платоспроможність вимірюється розмірами коштів, витрачених на споживання). І якщо виходити з даного принципу, то комерційні банки, що підпадають під загальні вимоги щодо оподаткування юридичних осіб, слід визнати фіскально недовантаженими або субсидійованими (over-subsidized). Це пов'язано з тим, що вони, як правило, є більш платоспроможними, ніж решта суб'єктів господарювання. Наприклад, в Україні рентабельність фінансової діяльності є в декілька разів вищою за середню по країні, а також за рентабельність більшості промислових підприємств [19].

Приймаючи до уваги весь комплекс вказаних аспектів даної проблеми, можна стверджувати, що сучасна фінансова теорія не дає універсального рецепту щодо принципів оподаткування комерційних банків. В цілому можна вважати, що раціональні підстави для стягнення з них податків є. Проте, за інших рівних умов, з урахуванням особливої ролі комерційних банків у зниженні витрат функціонування господарської системи, їх оподаткування повинне бути у більшій ступені регулюючим, чим фіскальним. "Зростає розуміння стратегічного значення фінансового сектора у сприянні

економічному зростанню, в поєднанні з посиленням конкуренції у сфері фінансових послуг – відзначає Р. Нопхан, – призвело до істотного перегляду потенціалу внутрішнього фінансового сектору як дійної корови для бюджету" [12, с. 1]. І, крім того, потрібно враховувати особливості розвитку національної економіки та її інституційного середовища, зокрема потреби підвищення кількості і якості фінансових інструментів, а також відносний рівень трансакційних витрат.

У зв'язку з цим важливе значення має та обставина, що поряд з кредитними ринками важливим складовим елементом фінансової системи є також фондові ринки, які можуть виступати у ролі їх конкурентів у сфері виконання функцій кількісної, якісної і часової трансформації активів фізичних і юридичних осіб, а також зниження трансакційних витрат функціонування господарства. Тому вибір між банківським (bank-based) і фондовим (market-based) механізмами фінансування розширеного відтворення можна розглядати як дихотомію (зіставлення двох об'єктів, що знаходяться в опозиції один до одного). Для такого зіставлення є тим більше підстави, що різні способи перетворення заощаджень у капітал діючих підприємств на практиці, як правило, підпадають під оподаткування різними податками.

У економічній літературі існують різні точки зору на порівняльні переваги і недоліки банківського і фондового механізмів фінансування.

З одного боку, вважається, що важливою перевагою добре функціонуючого фондового ринку є зниження витрат ринкових агентів на пошук інформації про вигідні напрями вкладення коштів (гіпотези досконалого і недосконалогоринкового інформанта [20]), а також наявність широких можливостей для диверсифікації ризиків, завдяки чому він швидко і ефективно вирішує задачі мобілізації інвестиційних ресурсів та концентрації їх на ефективних напрямках розвитку.

Проте, з іншого боку, наявність загальнодоступної, завдяки фондовому ринку, інформації знижує стимули для індивідуальних інвесторів прикладати зусилля на її отримання. Це може перешкоджати своєчасній ідентифікації інноваційних проектів в економіці, а також організації ефективного зовнішнього контролю за діяльністю менеджменту корпорацій. Крім того, на відміну від фондового, банківський механізм фінансування менш вимогливий до якості інституційного середовища. Тому навіть в країнах з відносно слабо розвинутою законодавчою (у частині примусу до виконання контрактів і захисту прав власності, зокрема дрібних акціонерів) і обліковою системами, потужні банки мають достатньо сильні важелі впливу на підприємства з тим, щоб примусити їх чесно розкривати інформацію і виконувати зобов'язання.

Як свідчать результати низки емпіричних досліджень, виконаних фахівцями Світового банку, в цілому ситуація така, що відмінності фінансових структур окремих країн, які знаходяться приблизно на одному рівні розвитку, не можуть пояснити наявну диференціацію таких економічних показників, як довгострокове зростання ВВП, ефективність виробництва, утворення нових фірм, використання ними зовнішніх джерел фінансування і темпи розвитку підприємств [21, с. 77]. Зокрема, А. Demirguc-Kunt і V. Maksimovic стверджують, що: "Ми не знаходимо доказу, що відносні рівні розвитку ринків цінних паперів в порівнянні з банківським сектором впливають на доступ фірм до зовнішнього фінансування. Таким чином, немає ніякого свідчення, що розвиток фондового або банківського типу фінансової системи сам по собі впливає на доступ до фінансування" [22, с. 33].

З урахуванням вказаних обставин можна вважати, що переважно банківський тип фінансування, який історично склався в Україні, не тільки не перешкоджає ефективному розвитку і структурній трансформації економіки, але навіть заслуговує на спеціальну

державну підтримки в межах національної стратегії економічного зростання. Це не означає, що проблемами розвитку фондового ринку можна нехтувати. Навпаки, забезпечення його нормального функціонування є важливим завданням і, безумовно, сприятиме сталому розвитку національного господарства в цілому. Проте, на найближчу перспективу, на наш погляд, саме банківський (а не фондовий) тип фінансування матиме визначальне значення для вирішення проблем мобілізації ресурсів для інвестицій, що, у свою чергу, важливо враховувати при побудові механізму оподаткування комерційних банків в Україні.

Повертаючись до питання про принципи оподаткування фінансових посередників, слід відзначити, що, виступаючи як суб'єкти господарювання, які надають платні послуги, вони можуть підпадати під дію цілої низки податків, як прямих (з доходів), так і непрямих (з обороту), хоча у зв'язку з високою еластичністю банківської діяльності і можливостями перекладення податків, такий їх поділ слід визнати ще більш умовним, ніж для звичайних підприємств реального сектору економіки та/або фізичних осіб. У їх числі: податки на валові доходи (відсотки і плата за послуги); податки на чисті доходи (прибуток); прибуткові податки у джерела на відсотки, що сплачуються вкладниками (кредиторами); податки на суми вхідних або вихідних платежів, що проходять через банки; податки на окремі елементи активу або пасиву балансу (наприклад, основні засоби, чистий капітал, зобов'язання) тощо. І хоча на практиці в окремих країнах застосовуються різноманітні комбінації, найбільше значення, як правило, мають відповідні вимогам принципу платоспроможності прибуткові податки на прибуток банків, а також на відсотки, що сплачуються кредиторами (якщо їх оподаткування передбачено законодавством).

Стосовно непрямих податків у спеціальній літературі обговорюється ідея заміни низки їх традиційних видів, податком на додану вартість, який завдяки своїй нейтральності вважається в теорії одним з найбільш досконалих фінансових інструментів і на практиці протягом останніх десятиліть динамічно розширює сферу свого застосування.

Нині ситуація така, що, як правило, фінансові послуги звільнені від ПДВ. Зрозуміло, це не означає, що завдяки цьому він взагалі не чинить впливу на діяльність комерційних банків. Звільнення, на відміну від нульової ставки ПДВ, не дозволяє дебетувати вхідний податок, а тому він включається в операційні витрати, зменшуючи таким чином прибуток банків та/або доходи постачальників ресурсів, та/або споживачів послуг, і формує базу для кумулятивного накопичення податку у складі ціни. У зв'язку з цим цілком логічно виникає питання про перехід до стягнення ПДВ за звичайною схемою, що отримала в світі найбільше визнання – кредитним методом, коли розмір податкових зобов'язань визначається як різниця між ПДВ, одержаним від покупців послуг, і ПДВ, сплаченим постачальникам ресурсів. І хоча на концептуальному рівні такий підхід не зустрічає особливих заперечень, на практиці може виникати багато складних технічних питань. Зокрема, доведеться приймати до уваги, що додана вартість, розрахована методом вирахування, не відбиває впливу таких концептуально важливих для фінансових посередників чинників, як ризики та інфляція, що існує імпліцитний зв'язок між платою за фінансові послуги і спредом між ставками депозитів і позик та деякі інші проблеми [12, с. 8; 23]. Тому, як справедливо відзначає Р. Нопчан "... надмірний ентузіазм потрібно стримати. ПДВ може бути тим шляхом, яким слід йти у суспільстві, де адміністративні витрати стягнення є невисокими, але виграш від цього може бути набагато меншим, ніж здається з першого погляду, і рішення стати „першопроходцями” його ухвалення може бути диверсією для економіки, що розвивається, якщо тільки влада не переконана у своїй адміністративній здатності бути піонерами у даній сфері..." [12, с. 20]. Тим більше цей висновок є актуальним для України, де проблеми ефективного адміністрування ПДВ не

вирішені навіть для звичайних платників податків. Тому в таких умовах підіймати питання про можливість його введення на послуги фінансових посередників, на наш погляд, передчасно.

Ще одна відома ідея в оподаткуванні комерційних банків, вже апробована на практиці – це податки на дебетові трансакції. Їх очевидною перевагою є адміністративна простота, і, приймаючи до уваги величезні обсяги трансакцій – можливість при відносно низькій ставці податку зібрати великі суми доходів. В останні 15 років податки на суми, що списуються з банківських рахунків ("bank debit taxes"), були запроваджені у ряді Латиноамериканських країн, забезпечуючи щорічні доходи бюджету у розмірі 0,5–3,5% ВВП [24]. Проте, теоретично такі податки з обороту явно програють традиційним підходам, заснованим на оподаткуванні доходів та/або споживання, у зв'язку з неминучим виникненням викривлень (обумовлених, наприклад, прагненням суб'єктів господарювання зменшити кількість зареєстрованих трансакцій). Тому вони не застосовуються у промислово розвинених країнах і, як правило, вважаються тільки одним з допоміжних інструментів в оподаткуванні, що не підходить для вирішення головних проблем податкової політики.

З урахуванням всього вищевикладеного, приймаючи до уваги вимоги фундаментального податкового принципу платоспроможності, основним податком, який доцільно використовувати для податкового регулювання діяльності комерційних банків в Україні (крім імпліцитного податку у формі вимог щодо обов'язкового резервування) можна вважати податок на їх чисті доходи (прибуток). Зважаючи на можливості перекладення податків (shifting), істотний вплив на функціонування банків можуть мати також прибуткові податки з фізичних осіб за отримані відсотки. При цьому в контексті проблем, що розглядаються, принципове значення має та обставина, що як у першому, так і у другому випадку основну ланку складають відсоткові доходи (одержані або сплачені). Саме вони виступають в теорії і на практиці головним елементом системи оподаткування комерційних банків, що треба враховувати при пошуку шляхів підвищення ефективності податкової політики України.

Література

1. Хубер Б. Формирование налоговой системы и теория оптимальных налогов // *Politeconom.* – 2000. – № 12. – С. 46-51.
2. Caminal R. Financial intermediation and the optimal tax system // *Journal of Public Economics.* – 1997. – № 63. – Pp. 351-382.
3. Honohan P. Designing the Taxation of Financial Intermediation // <http://www1.worldbank.org/finance/html/taxation.html>.
4. Василюшен Э.Н. К вопросу о налогообложении российских коммерческих банков // *Деньги и кредит.* – 1999. – № 5. – С. 48-52.
5. Pirttilä, J. Tax evasion and economies in transition: lessons from tax theory. – BOFIT discussion papers. – 1999. – № 2. – 43 p.
6. Харрис Л. Денежная теория: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. В.М. Усоскина. – М.: Прогресс, 1990. – 750 с.
7. Колюховский П.В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности. – СПб: Питер, 2001. – 224 с.
8. Модильяни Ф., Миллер М. Сколько стоит фирма? Теорема ММ: Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Дело, 2001. – 272 с.
9. Носова О. Институциональные проблемы и институциональные адаптации финансового рынка в условиях асимметрии информации и искаженности институциональных стимулов // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Вип. 70.* – Донецьк, ДонНТУ, 2004. – С. 179-186.
10. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.

11. Support for the implementation of international accounting standards // http://europa.eu.int/comm/dg1a/tacis/contract_info/index_geo/ukraine.htm.
12. Honohan P. Avoiding the pitfalls in taxing financial intermediation. – World bank, 2003. – 24 p.
13. Caminal R. Financial intermediation and the optimal tax system // Journal of Public Economics. – 1997. – № 63. – Pp. 351-382.
14. Лысенко В. Обналичивание денежных средств: криминалистическая характеристика отдельных способов преступной деятельности // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №1. – с. 122-125.
15. Levin M., Ritter P. Taxation of financial intermediation in industrialised countries. – World Bank. – 2003. – 34 p.
16. Fogarasi A., Lange D. The 1986 U.S. tax reform act: its motivation and implications for economic development // Taxation and Economic Development: A Conference in Hungary. – Knoxville, Tennessee: The University of Tennessee, 1988. – Pp. 93-121.
17. Diamond, P., Mirrlees J. Optimal Taxation and Public Production // American Economic Review. – 1971. – № 61. – Pp. 8-27; 261-278.
18. Wasylenko M. Tax structure and economic development: the case of Hungary Taxation and Economic Development: A Conference in Hungary. – Knoxville, Tennessee: The University of Tennessee, 1988. – Pp. 1-33.
19. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році. – Офіційне Інтернет-представництво Президента України www.president.gov.ua.
20. Богачев С.В. Фондовые методы развития промышленных корпораций: вопросы теории и практики // Донецк: ИЭП НАН Украины, 2003. – 294 с.
21. World Development Report 2002: Building Institutions for Markets. – World Bank: Oxford University Press, 2002.
22. Demirguc-Kunt A., Maksimovich V. Funding Growth in Bank-Based and Market-Based Financial Systems: Evidence from Firm Level Data. – The World Bank, 2001. – WB Policy Research Working Paper. – 36 p.
23. Poddar S. Value-added Tax for Financial Services. – World bank, 2003. – 43 p.
24. Kirilenko A., Summers V. Bank Debit Taxes: Yield vs. Disintermediation. – World bank, 2002. – 17 p.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Булсєвим І.П. 08.11.04*

*Надійшла до редакції
30.09.04*